

Radikalleşme ve Terör Dalgasının Yapısal Kökenleri Üzerine

Şiddet, çatışma, parçalanma ve istikrarsızlıkların bireysel düzeyden bölgesel düzeye uzanan bir yelpazede güvensizlikleri beslediği bir ortamda radikal siyasi dilin ve pratiğin güçlendiği görülmektedir.

Şaban KARDAŞ

S oğuk Savaş sonrası dönüşümle uyumlu bir biçimde, devlet-dışı aktörlerden kaynaklı tehditler uluslararası güvenlik gündeminde ağırlıklı bir yer tutuyor. Radikalleşme olgusu, ve başta terör olmak üzere bunun tetiklediği güvenlik sorunları ve yıkıcı etkiler, dünyanın farklı bölgelerini tehdit ediyor. Batı'daki aşırı sağ hareketler veya yabancı terörist savaşçılar meselelerinde kendisini en açık biçimde gösterdiği şekliyle radikalleşme olgusu tek bir ülke veya bölgeye sınırlandırılmayacak bir sorun ve bu anlamda küresel bir niteliğe bürünmüş durumdadır. Genel küresel etkileri bir yana, küreselleşen radikalleşmenin tetiklediği şiddet dalgası, neden olduğu tahribat ile Ortadoğu sisteminde kalıcı bir hasara yol açmış durumda. Ortadoğu özelinde bu şiddetin neden olduğu yıkımın etkilerinin telafisi önümüzdeki on yılları alacak bir süreç ve böylesi bir projenin uygulanması için uygun ortam henüz mevcut değil. Radikal siyasetin önünün açılmasını beraberinde

getiren, aşağıda birkaçının ele alınacağı, önemli sistemik faktörler mevcut. Önümüzdeki dönemde radikalleşme ve bununla ilişkili terör dalgasıyla baş edilebilmesi, bu yapısal sorunların çözümüne dönük kapsamlı bir programın hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Bölgesel düzenin kırılması

Ortadoğu devletler-sisteminin içinden geçtiği dönüşüm sürecinde bölgesel düzen köklü bir kırılma yaşıyor. Yeni Ortadoğu düzeninde bir yandan Suriye ve Irak gibi ülkelerde yerleşik devlet yapılarının aşınması, öte yandan artarak tırmanan bölgesel rekabet, derin bir güvensizlik sarmalına yol açtı. Güvenliğin beş sektöründe güvensizlik sarmalının yıkıcı etkileri kendini göstermektedir. Hali hazırda Ortadoğu'da *insani güvenlik* açısından tam anlamıyla bir dram yaşanmaktadır. Yüzbinlerce insanın doğrudan çatışmalarda hayatını kaybettiği bir ortamda, yine milyonlarca çatışmaların dolaylı etkilerine maruz kalmıştır. Bölge

mülteciler ve yerinden edinmiş insanların yarattığı sorunlarla boğuşmaktadır. Bölgesel düzende yaşanan kırılmaların tabandan tavana gelen bir siyasal dönüşüm talebiyle ilişkisi hatırlandığında, aynı süreçte *rejim güvenliği* kaygıları da had safhaya varmıştır.

Bölgede süregelen gerilim ve çatışmalar zaten zayıf temellere dayalı modern Ortadoğu ulus-devletlerinin üzerine oturduğu sosyolojik dokuyu daha kırılğan hale getirmiş, ulus-altı kimliklerin mobilize olduğu bölgesel ortamda *toplumsal güvenlik* kaynaklı istikrarsızlıklar artmıştır. Bugün bölgedeki pek çok ülkede ortaya çıkan çatışma ve merkez-kaç kuvvetleri neticesinde *devlet güvenliği* de giderek sorgulanmaktadır. Ortadoğu sistemini oluşturan aktörler arasında geleneksel olarak var olan jeopolitik ayrışma hatlarına ilaveten ortaya çıkan yeni meseleler, *devletler-arası güvenliğin* kontrolsüz biçimde derinleşen güvenlik rekabetiyle zayıflamasına yol açmaktadır. Şiddet, çatışma, parçalanma ve

istikrarsızlıkların bireysel düzeyden bölgesel düzeye uzanan bir yelpazede güvensizlikleri beslediği bir ortamda radikal siyasi dilin ve pratiğin güçlendiği görülmektedir.

Devlet yapılarının zayıflaması

Bölgesel düzende kırılmayı tetikleyen daha yapısal bir süreç ise mevcut devlet yapılarının köklü meydan okumalar karşısında ayakta durmakta zorlanmalarıdır. Osmanlı sonrası Ortadoğu'da ortaya çıkan modern devletler-sistemini oluşturan aktörler, egemen-devlet modelini hayata geçirmekte başarısız oldular. Çoğu durumda bölge devletleri uluslararası sistemle geliştirdikleri karmaşık ilişki neticesinde varlıklarını idame ettirebilmiş, fakat sahip oldukları ülke ve insan unsuru üzerindeki egemenliklerini meşru temeller üzerinde tesis etmekte zorlanmışlardır. İçerde ve uluslararası sistemde yaşanan değişimler neticesinde ortaya çıkan yeni dinamikler mevcut devletlerin yönetebilme kapasitesini büyük ölçüde kısıtlarken, şiddet tekeli de kırmıştır. BU trendler, zayıflayan devletlerin boşalttığı alanları dolduran radikal hareketlerce şiddetin kontrolsüz bir şekilde kullanımının da yolunu açmıştır. Öte yandan, kendi ellerindeki devlet mekanizmasının zayıflamasının yarattığı tepkisel yönetici elitlerin de bu şiddet sarmalını tırmandıracak ve devlet kökenli terör ve radikalleşmeyi tetikleyecek şekilde davranmış görülmektedir.

Etno-sekteryen mobilizasyon

Bölgedeki genel istikrarsızlık ortamında toplumsal güvenlik kaygılarının artışıyla birlikte ulus-devlet modelinin aşındığı ve ulus-altı

etnik, sekteryen, aşiret ya da yerel aidiyet unsurları etrafında bireylerin kümeleşmeye başladığı bir eğilim kuvvetlendi. Modern Ortadoğu devletler sistemini ortaya çıkaran Sykes-Picot düzeninin üzerine oturduğu sınırlar ve toplumsal gerçeklik arasındaki gerilim, bu süreçte bariz şekilde kendisini gösterdi. Osmanlı'dan bağımsızlıkları sonrasında kolonyal ve post-kolonyal dönem yönetimlerin çözümlememediği etnik ve sekteryen farklılıklardan ortak bir ulusal aidiyet geliştirme sorunsalı, uzun yıllardır ötelendi. Yeni bölgesel ortamda merkezi devlet kurumlarının zayıflaması ve devlet-altı aktörlerin güçlenmesi, etnik ve sekteryen kimliklerin yoğun biçimde dışa vurumunu beraberinde getiriyor. Bastırılan kimliklerin çatışma ve istikrarsızlığın hakim olduğu bir ortamda kendilerine çıkış bulması, karşılıklı olarak birbirini besleyen radikal kimlik siyasetlerinin bölgede geniş bir zemin kazanmasını beraberinde getirdi. Etno-sekteryen kimliklerin öne çıktığı çatışmalarda karşı grup mensuplarına dönük girişilen yayılcı, rövanşist veya cezalandırıcı eylemlerde şiddetin en aşırı formlarda kullanıldığı örnekler karşımıza çıkıyor.

Bu eğilimi destekleyen bir diğer trend ise bölge ülkelerinin çoğunda karşımıza çıkan sosyolojik devrim. Ortadoğu ülkelerinin çoğunda genç nüfus fazla, nüfus artış oranları yüksek ve bunların yarattığı toplumsal mobilizasyon baskısı ise had safhada. Mevcut siyasi ve ekonomik yapıların tabandan gelen bu dalganın taleplerine cevap üretememesi ve gerekli katılımcı mekanizmaları üretememesi, sosyal devrimin de baskılanmasını beraberinde getiriyor. Yukarı yönlü

sosyal mobilizasyon kanallarının tıkalı olduğu bölgede, etnik ve sekteryen referanslı kimlik siyasetinin tetiklediği fay hatları yıkıcı bir şekilde örtüşüyor. Şiddeti kendilerini siyaseten ifadenin aracı olarak kullanmaya meyilli pek çok grubun dinamizmi, katılımcı ve kapsayıcı bir devlet modeli etrafında yönetilemediği müddetçe bölgede yıkıcı bir radikal dalganın devamını beklemek yerinde olacaktır.

Vekalet savaşları

Bölge ülkeleri arasında güvenlik rekabetinin kontrolsüz bir şekilde tırmandığı tartışma götürmez bir olgu. Devlet yapılarının aşındığı ve bölgesel düzlemde bir güvenlik mimarisinin var olmadığı bir coğrafyada bölgesel aktörlerin sorunlarını farklı işbirliğine dayalı yöntemlerle çözebilmesinin zemini hızla kayboluyor. Bölgenin ana aktörleri arasındaki köklü jeopolitik rekabet, güçlenen etno-sekteryen kırılmalarından da beslenerek derinleşiyor. Doğrudan karşı karşıya gelmenin yaratacağı yıkıcı etkilerin tek frenleyici mekanizma haline geldiği bu yeni güvensizlik sarmalında vekalet savaşı dinamiğini besleyen hem itici hem de çekici faktörler mevcut. Bunun neticesinde son dönemde bölgesel aktörlerin desteklediği yerel silahlı gruplar, şiddet ve terör dalgasının en önemli taşıyıcısı konumuna yükseldiler. Yerelden uluslararasına uzanan bir yelpazede radikalizmden beslenen ve bunu besleyen aktörlerin iç içe geçtiği Ortadoğu coğrafyasında istikrarı tesis etmek yönünde atılacak adımlar çok boyutlu bir yaklaşımı gerekli kılacaktır. ○

ORSAM Başkanı, Doç. Dr., TOBB-ETÜ